

Önceki Ümmetlerin İbadetleri Hakkında Kur'an Kıssalarındaki Bilgiler Kapsamında "İslam Beş Şey Üzerine Bina Edildi" Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme

Abdullah ACAR*

Önceki Ümmetlerin İbadetleri Hakkında Kur'an Kıssalarındaki Bilgiler Kapsamında "İslam Beş Şey Üzerine Bina Edildi" Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme

Özet ▶ Kur'an-ı Kerim'de oldukça fazla yer tutan kıssalarda, daha sonraki dönemlerde insanların örnek alabilecekleri ve her çağda yaşanması muhtemel olaylar arasında Rahmanın tercih ettiği örnek olaylar anlatıldığı gibi, önceki kavimlerin ibadet, muamelat, ahlak vb. durumları hakkında da bilgi verilir. Öte yandan, bir hadis-i şerifte de temel sorumluluklardan olan şahadet, namaz, oruç, hac ve zekat sayılarak İslam'ın "beş şey" üzerine bina edildiği belirtilmiştir. İyi incelendiğinde hadiste sıralanan şeylerin, aslında önceki ümmetlere de tebliğ edilen esaslar olduğu görülür. Kıssalarda, ibadetlerle ilgili bu açıklamalardan; hadis-i şerifteki "beş şey" olarak sıralanan ve dini özünü oluşturan bu esasların, aslında tüm çağlarda insanlığa tebliğ edilen emir ve nehiylerin ortak esaslar olduğunu göstermektedir.

Kıssa ayetlerinde ibadetlerle ilgili zikredilenlerin yardımıyla beş esas ifade eden hadisin, sadece Hz. Muhammed ümmetini kapsayıp kapsamadığı, ya da bu hadiste ifade edilen ve beş şey üzerine bina edildiği beyan edilen "İslam" kelimesinin, dolayısıyla "hak din" kavramının başlangıç zamanının doğru tespit edilmesi bu makalenin amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, Kıssalar, İbadetlerin Tarihi, Hadis-i Şerif.

Abstract ▶ As described in the told stories that holds a lot of places in The Holy Quran, examples of events between examples which people can take in every age, likely to take place and the preferred ones by Allah in subsequent periods in the previous tribes worship, transactions, moral situations such as information were given. On the other hand, as stated in a hadith Islam has set up on "five things". When we analyze things listed in the hadith very carefully, in fact we can see them informed principles to previous nations too. From explanations about the stories "five things" in the hadith that considered these principles as constituting the core of religion, in fact we can see them common orders and prohibitions of informed principles to previous nations in every age.

Determining, by the help of this statements in the parable verses about the worship, "five things" in the hadith whether contain nation of Muhammad or those mentioned in the Hadith, the five things built on the declared "Islam" word so "true religion" concept's correct starting time is the objective of this article.

Key words: Qur'an-ı Kerim, Parables, History of worships, Hadith.

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail: abdullah@ogu.edu.tr

I. Giriş

En etkili anlatım tarzlarından biri olan “kıssa ile anlatma” metodu, Kur’an’da en fazla yer tutan metodlardan biridir. Bu yöntemle, Allah katında en önemli ve anlatılmasında insanlığın menfaati bulunan hadiseler yeni nesillere yine en etkili yöntemle aktarılmak istenmiştir. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de kıssalar hacim itibarıyla büyük yer kaplamaktadır. Bazı müfessirler, Kur’an’ın üçte birini, bazıları ise üçte ikisini kıssaların oluşturduğunu belirtirken,¹ bir kısmı, Asr-ı Saâdet’te vuku bulan bazı olay ve harplerle ilgili haberler kıssalara ilave edilirse kıssaların Kur’an’ın yarısını teşkil edebileceğini söylemektedirler.² Kur’an’ın asıl gayesini gerçekleştirmede önemli bir yere sahip olan kıssalar, mü’minlere yoğun bir şekilde öncelikle ahlakî-edebi ve ibret-amiz mesajlar sunar.

Kur’an’da yer alan kıssalarda, daha sonraki dönemlerde insanların örnek alabilecekleri ve her çağda yaşanması muhtemel örnek olaylar arasından Rabbimizin Kur’an’da bulunmasını tercih ettiği, ibadet, muamelat, ahlaka dair konular yer alır. Özellikle kıssalardaki ibadetlerle alakalı açıklamalardan; hadis-i şerifte “beş şey” olarak sayılan maddelerin aslında tüm çağlarda insanlığa tebliğ edilen emir ve nehiylerin ortak zemini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Bu makalede, “İslam beş şey üzerine bina edildi...” hadisinde sıralanan esasların önceki ümmetler için de geçerli olup olmadığını araştırmak, kıssalarda ibadetlerle ilgili bilgilerden istinbat edilen hükümleri tespit etmek ve bu zikredilenlerin yardımıyla hadisin, sadece Hz. Muhammed ümmetini kapsayıp kapsamadığını, ya da bu hadiste ifade edilen ve beş şey üzerine bina edildiği beyan edilen “İslam” kelimesinin başlangıç zamanını tespit etmeye çalışmak olacaktır.

Müslümanlıkta İbadet Tarihi kitabının yazarı *Tahiru’l-Mevlevî* (soyadı, OLGUN, d. 13 Eylül 1877 - ö. 20 Haziran 1951), İslam’ın şartları arasında zikredilen namaz, oruç, hac ve zekattan sonra kurbanı da içine alacak şekilde, ibadetlerin tarihini yazmış, ancak *Mevlevî*, bu kitabında ibadetlerin başlangıcını Efendimiz Hz. Muhammed’in tebliğinin hemen öncesi Arap toplumundaki bozulmuş mahiyetteki ibadetlerden başlatarak, Kur’an Kıssalarında bahsedilen ve önceki kavimlerde bu ibadetlerin olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapmamıştır.³

Ayrıca, Miladi 610 yılında Hz. Muhammed (sas) tarafından tebliğ edilmeye başlanan, hadis-i şerifte “İslam” diye tabir olunan, Kur’an’da da “İslam” ve bu kelimenin *türevleri/muşakkatı* ile Hz. Adem’den son peygambere kadar tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri “hak din” arasında bir irtibatın olup olmadığı izah edilmeye çalışılacaktır.

Yıldırım, Suat, “Kur’an-ı Kerim’de Kıssalar”, *Atatürk Üniv. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sy. 30, Ankara 1979, s. 37.

Şengül, İdris, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s. 26, 27.

³ Bkz. Olgun, Tahiru’l-Mevlevî, Olgun, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, s. 22 vd.,1963.

Kıssalarda Önceki Ümmetlerin İbadetleriyle İlgili Bilgiler

Kur'an kıssalarında zikredilen ibadetlerden en temel olanları, aşağıdaki hadisi şerifte şöyle sıralanmıştır: "*Ebu Abdîrrahman b. Ömer b. Hattâb'tan (ra): Rasûlullah'ın (sas) şöyle dediğini duydum: İslam beş şey üzerine bina edilmiştir. Kelime-i Şehadet, namaz kılmak, oruç tutmak, Kabe'yi tavaf etmek ve zekat vermektir.*"⁴ Kıssalarda, bunların dışında da adak, temizlik, itikaf vb. ibadetlere dair pek çok bilgi bulunmaktadır.⁵ Ancak, biz sadece hadiste sıralananlarla iktifa edeceğiz.

Araştırma, hadisteki sıraya göre yani, *tevhid, namaz, oruç, hac ve zekat* ibadetlerinin kıssalarda işleniş biçimine göre sıralanacaktır. Ayrıca, Kur'an'da peygamberlerin gönderiliş sırasına da riayet edilmeye çalışılacaktır.

1. Kıssalarda Kelime–i Şehadet ve Tevhid:

Kıssa ayetleri incelendiği zaman, tüm peygamberlerin "*Kelime-i Şehadet*" yani Allah'ın varlığı ve birliğine davetleri konusunda bir ihtilaf bulunmadığı ve kendilerinin de Allah'ın kulu ve elçileri oldukları, "*Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka ilah yoktur, sadece Bana ibadet edin! diye vahyettik*"⁶ ayetinden anlaşılmaktadır. Özellikle bu çağrı, A'raf Suresinde hemen hemen aynı lafızların tekrarıyla *Nuh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb* (as) tarafından kavimlerine yapılmıştır.

Öte yandan, hadisin başında yer alan tevhidin ikinci yarısını oluşturan "*Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna inanmak*" ifadesi, her ne kadar önceki ümmetleri ilgilendirmiyor gibi anlaşılabilir de aslında, Efendimizin peygamberliğinin önceden müjdelendiğinin ve kendinden önceki peygamberler tarafından da bilindiğinin işareti anlamındadır. Çünkü, Hz. İsa'nın(as) "*benden sonra adı Ahmed olan bir resul gelecek...*"⁷ ibaresi, Hz. İbrahim(as)'ın "*Ey Rabbim, ümmetinden ayetlerini okuyacak bir resul gönder...*"⁸ ayeti ve "*...Kitap ehli Muhammed'i evlatlarını tanıdıkları gibi tanırlar...*"⁹ ayeti, Efendimizin(sas) peygamber olacağını ve ona iman etmenin önceki peygamber tarafından da bilindiğini göstermektedir. Dolayısıyla, hadisteki beş şartın ilkinin ve olmazsa olmazını oluşturan "tevhid" in tüm peygamberlerin ortak çağrıları

⁴ Buharî, İman, 8; Müslim, İman,16; Tirmizî, İman, 2612.

⁵ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Kayhan, Mustafa, İslam Hukuku Açısından Kur'an Kıssalarının Kritiği, UÜ, Sosyal Bilimler Ens., Basılmamış Yük. Lisans Tezi, 1996, Bursa; ve "Kur'an Kıssalarının İbadat Bağlamında Değerlendirilmesi, Gümüşhane Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, 2013/2, c. 2, sayı: 3.

⁶ Enbiya, 21/25.

⁷ Saf, 61/6.

⁸ Bakara, 2/129.

⁹ Bakara, 2/146.

olduğunda ve kendilerinin Allah'ın elçisi oldukları konusunda asla şüphe bulunmamaktadır.

2. Kıssalarda Secde ve Namaz:

Hz. Adem, İdris, İbrahim, İsmail, Musa, Zekeriya, Yahya, Meryem ve Hz. İsa ile Hz. Lokman (as)'dan bahseden kıssalarda "secde ve namaz" ibadetinin emredildiğine dair ipuçları bulunmaktadır. Türkçe'de "namaz" olarak kullanılan kelimenin Arapça'daki karşılığı "salât", çoğulu ise "salavât" tır. Kelime manası "dua, hayır dua" olan bu kelime *istilâhî* olarak; "Tekbir ile başlayıp, selam ile son bulan, belli fiil ve sözleri içine alan bir ibadettir ve Allah'a karşı tesbîh, ta'zîm ve şükürün ifadesidir"¹⁰ şeklinde tarif edilmektedir. İslam'da, hicretten bir buçuk sene önce, Mi'râc gecesinde farz oluşu tamamlanan namaz, Kur'an'da doksandan fazla ayette¹¹ zikredilmiştir. Namaz ibadeti ile ilgili her türlü detay, Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır.¹²

Hz. Muhammed (sas)'den önceki ümmetlerde de namazın esasını oluşturan secde ve namaz ibadetinin varlığı hakkında kıssalarda bilgiler mevcuttur:

Namaz denilince ilk akla gelen "s e c d e" dir. Hz. Adem'in yaratılışından sonra, Allah'ın meleklerle ve şeytana ilk emri de "secde" dir. Şeytanın "secde et" emrine uymayıp, "*Ben ondan daha hayırlıyım*"¹³ demesi, onun kıyamete kadar lanetlenmesine sebep olmuş, ancak "*meleklerin tamamı secdeye kapanmışlardır.*"¹⁴ Her ne kadar bu ayet "namaz" la ilgisiz gibi zannedilse de, zımında namaz ibadetinin kıymet ve değerine bir işaret vardır. Zira, "*Adem'e secde edin*" ayetleri¹⁵, meleklerin ve şeytanların ilk emredildikleri şeyin "s e c d e" olması ve Hz. Peygamber'in secde ayetlerini okuduğu zaman hemen secde etmesi, diğer secde ayetleriyle birlikte "tilavet secdesi" yapmanın *vâcip* oluşuna hucet kabul edilmektedir.¹⁶ Ayetlerde, Adem'e "secde" edilmesi emrinden hareketle, "insana secde etmenin yanlış olacağı, asıl secdenin Allah'a yapılan bir ta'zim secdesi olduğu bildirilir ve bu ayetin, Hz. Yusuf'un kardeşlerinin

* İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem,(v.711/1311), Lisanü'l- Arab, I-XV, Beyrut, 1955, S-L-V maddesi. s.4/2489.; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi,(v. 1942), Hak Dini Kur'an Dili, I-IX, İst., 1979. s.1/191; Yaşaroğlu, M. Kamil, DİA Ansik. 32. Cilt, s.8.

* Bkz. Bakara, 2/37, 43, 45, 46, 115, 142-144, 148, 177, 186, 238, 255, 286 ; Nisa, 4/45, 101-102; Maide, 5/6; A'raf, 7/55, 205 ; Enfâl, 8/3 ; Hûd, 11/114 ; İbrahim, 14/31; İsrâ, 17/78, 79, 110;Tâ-hâ,20/7, 130, 132; Hacc, 22/34, 35, 45 ; Furkan, 25/62-64; Ankebût, 29/45; Lokman, 31/4-5.

* Buhârî, Salât,1, Zekat, 41, 63; Müslim, İman, 263; İbn Mâce,; İkâme, 194.

* A'raf, 7/12.

* Hicr, 15/30.

* Bakara, 2/24; A'raf,7/11; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50 ; Tâ-hâ, 20/116.

* Kâsânî, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud. *Bedâiu's-Sanai' fi Tertîbi's-Şerâi'*;7 cilt, Beyrut,1974, s. 1/180.

ona secde etmesiyle bir irtibatı olmadığı, o günkü kurallara göre, kralların veya yöneticilerin huzurunda, saygı tezahürü olarak böyle bir eğilmenin yapılabileceğine¹⁷ dair yorumlar bulunmaktadır.

Bu tür ifadelerden, Allah'ı ta'zim ve O'nun yüceliğini kabul etmenin en büyük göstergesinin, "secde" olduğu, hatta Adem(as)'a ilk secde eden meleğin İsrail olduğu ve bu ilk secde nedeniyle de kendisine levh-i mahfuzu koruma görevinin verildiği belirtilmektedir.¹⁸ Bu secde daha sonraları, tüm peygamberler tarafından kavimlerine emredilen ve adına "s a l â t / namaz" denilen özel bir ibadet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü, yeryüzünde ilk toplumu kuran Hz. Adem ve onun çocuklarının namazla mükellef olduklarına dair net bir ayet olmasa da, onların başıboş ve ibadetsiz bırakılacağını düşünmek muhaldir. Her yaratılarda ibadet etme ihtiyacı olduğuna göre, bu duygunun Hz. Adem ve ümmetinde olmaması düşünülemez. Ancak Hz. Adem'le Hz. İdris arasındaki kavimlerin namaz, oruç vb. ibadetlerle sorumlu olduklarıyla ilgili sarıh bir ibare bulunmamaktadır. Şimdi, Kur'an'da bizzat "salât" lafzıyla namaz kılmaları emredilen peygamberlerin, "namaz" la sorumlu tutulmalarını hatırlatan ayetleri inceleyelim:

Hz. Adem'den sonra peygamberlikle görevlendirilen ve Hz. Nuh'un üçüncü batinından dedesi kabul edilen¹⁹Hz. İdris'den sonra peygamberlik yapan on elçinin isimleri geriye dönük olarak Meryem Suresinde zikredildikten sonra, devamındaki ayet şöyle başlar:

*"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Adem'in soyundan, Nuh ile birlikte gemide taşıdıklarımızdan, İbrahim ve Yakub'un soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, çok merhametli olan Allah'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı. Nihayet onların peşlerinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar, nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler."*²⁰ Bu ayetlerden, tüm peygamberler döneminde "namaz" ibadetinin var olduğu, ancak vakitleri, rekat sayıları ve kılış şekilleri gibi unsurlar hakkında bilgi verilmediğine şahit olunmaktadır.

İbn Kesîr(v. 774/1372), ayetin metninde geçen "e d â 'u 's - s a l â t" tan maksadın, namazı külliyen terk etmek olduğunu ve Ömer b.Abdülazîz'in, bu ayeti okuduktan sonra, onların yaptıkları namazı terk değil, vakitleri geçirmek,²¹ şeklindeki

¹⁷ Havva, Said, El-Esas fi't-Tefsir, (Çev: Beşir Eryarsoy, 16 cilt, İstanbul, 7/239.; Toptaş, Mahmut, Şifa Tefsiri, I-VIII, İstanbul,1993. s. 1/124
¹⁸ İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi el-Gırnati, *Kitabu't-Teshil Li 'Ulumi't-Tenzil*,4 cilt, ts.1/77.
¹⁹ Heyet, (Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüüş), Kur'an-ı Ke-rim ve Türkçe Açıklamalı Meali, S.Arabistan, 1992. s. 308.
²⁰ Meryem, 19/58, 59.
²¹ İbn Kesîr, İsmail b. Ömer b. Kesîr. *Muhtasarı Tefsir-i İbn Kesîr*,(M. Ali Sâbûnî Tahkiki), İstanbul, Tarihsiz, s.2/157.

görüşünü nakletmektedir.²² Namazı terketmenin “sapıtılmış toplulukların işlediği ilk günah olduğu, onu terketmekle kulun Allah ile arasında başka bir bağ kalmadığı, eski peygamberlerin hepsinin ümmetlerinin ilk önce namazı bırakarak sapıtmaya başladıklarına dair yorumlar” yapılmaktadır.²³ Bu ayetin “zâhir”inden“ namazı bırakmak, kişiyi nefsinin arzusuna uydurur ve dinden uzaklaştırır” tarzında insan zihninde tabii bir sonuç belirlemektedir. Bundan dolayı, bazı mezhep imamlarının namaz kılmayarı “tekfir” le vasıflandırdıkları nakledilmektedir.²⁴ Çünkü “*Namaz fuhuştan ve her türlü kötülükten alıkoyar.*”²⁵

Hz. İbrahim ve ondan sonra gelen peygamberlere de namazın emredildiği şu ayetlerle bildirilmektedir: “..... Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, **namaz kılmayı**, zekat vermeyi vahyettik. Onlar, daima Bize ibadet eden kimselerdi.”²⁶... Tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, **rüku ve secdeye varanlar** için evimi temiz tut.”²⁷

-“ *Ey Rabbim ! Beni ve soyumdan geleceklere namazı devamlı kılanlardan eyle... Ey Rabbimiz ! Duamı kabul et.*”²⁸-“ *Ey Rabbimiz ! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını Senin Beyt-i Harem’inin yanında, ziraat yapılmayan bir vadide yerleştirdim...*”²⁹Bu ayetin Arapça metnindeki “li yukimu’s-salate /namaz kılmaları için” ifadesinin “namaz kılanlar olduğu ve Allah’ın bu ayette namazın en önemli iki rüknü olan “kıyam, rukü ve secde” yi zikrettiği” ifade edilir.³⁰

Zikrettiğimiz bu ayetlerden Hz. İbrahim’in namaz ibadetiyle mükellef olduğunu ve kendinden sonra gelenlerin de namaza sahip çıkan nesiller olması için Allah’a dua ettiğini anlıyoruz. Nitekim, “*Hz. İbrahim*, Kabe’yi inşa edip, Makam-ı İbrahim’i Kabe’nin kapısı önüne yerleştirdi ve onu kendine kible yaptı. Oğlu Hz. İsmail de ona doğru namaz kıldı. Hz. Muhammed (sas) de, Mekke’ye geldiğinde Makam-ı İbrahim’e doğru namaz kıldığı,”³¹ aktarılmaktadır.

²² Bkz. İbn Kesir, Muhtasar, s.2/157.

²³ Mevdüdi, Ebu’l-A’lâ. *Tefhimu’l-Kur’an*, (Terc: Heyet), İstanbul, 1991, 7 Cilt, s.3/225.

²⁴ İbnu Rüşd,(Hafidu İbn Rüşd) Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed, Bidayetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid, Kahire/İstanbul,1985, 1/71; İbn Kesir,*a.g.e.* s. 2/158 .

²⁵ Ankebut, 29/45.

²⁶ Enbiya, 21/72-73.

²⁷ Hac, 22/26.

²⁸ İbrahim, 14/40.

²⁹ İbrahim, 14/37.

³⁰ Kurtubî, *Muhammed b. Ahmed el- Ensârî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l- Kur’ân, I-XX, Beyrut, 196*, s. 12/36-37.

³¹ Özkan, İsmail Hakkı, TDV. İ. A. “Makam-ı İbrahim” maddesi, c.27,s.413.

Hz. İsmail(as)' ın da namaz kılmakla emrolunduğu, "Halkına **namaz** kılmayı, zekat vermeyi emrederdi. O Rabbi tarafından beğenilmişti."³² ayetinden anlaşılmaktadır.

Hz. Yusuf (as) kıssasının sonunda, babası ve kardeşleriyle beraber tüm ailesi, Mısır'a gelmişler ve onun makamına girdikleri sırada cereyan eden "secde" hadisesi ayetlerde şöyle nakledilir: (Yusuf), "*ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi ona kavuştukları için secdeye kapandılar...*"³³Bu ayetteki "O" zamiri, "Yusuf'a veya Allah'a secde ettiler" şeklinde tercüme edilmekte ve bu kısım hakkında farklı yorumlar yapılmaktadır. Yazır bu konuda: "O zamanlarda yöneticilere selam ve ta'zim mahiyetinde secde etmenin olabileceğini veya bu ayette gerçekten Hz. Yusuf'a kardeşlerinin secde etmiş olmasının mümkün olduğunu bir hikmetle açıklar. Hz. Yusuf rüyayı ilk gördüğünde on bir yıldızın kendisine secde ettiklerini gördüğünü söylemişti. İşte, yıllar sonra, on bir kardeşi, babası ve annesi (on bir kardeş on bir yıldız; baba, güneş, anne de ay şeklinde te'vil edilmiştir) Yusuf'un önünde ona gerçekten secde etmiş olabilirler veya Allah'a şükür secdesini Hz. Yusuf'un önünde yapmış olabilirler. Ancak, ilk mana daha evlâdır,"³⁴ demektedir. Öte yandan bu ayete bakarak, Allah'ın dışındaki hiçbir yaratığa veya insana secde etmenin caiz olacağını iddia etmek kesinlikle mümkün değildir.³⁵ Bu ayetteki "insana secde etmenin yasaklığı" ndan hareketle, camilerde imamın farzı kıldırıktan sonra, cemaate döndüğü zaman, sonradan namaza yetişen veya başka bir namazı kılan kişinin, imama dönük vaziyette namaz kılmasının caiz olmadığı, önüne herhangi bir sütre edinmesi gerektiği³⁶ şeklindeki hüküm, kanaatimizce bu ayete dayanmaktadır. Bu sebeple, ya imam değişik istikametlere doğru dönmesi gerektiği veya namaz kılan kişinin "sütre" edinmesinin delili bu ayetler olsa gerektir.

Hz. Şuayb'ın çokça namaz kılmasını kavminin kınamalarını ve onunla dalga geçmelerini anlatan ayette de, "namaz" dan şöyle bahsedilir : "*Dediler ki: Ey Şuayb ! Babalarımızın taptığı putları yahut mallarımız konusunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana **namazın** mı emrediyor? Oysa Sen yumuşak huylu ve çok akıllı-sın.*"³⁷Hz. Şuayb'ın çok namaz kıldığı, namaz hakkında kötülüklerden alıkoyan bir ibadet diye bahsettiği, kavmine de namaz kılmalarını ve zekat vermelerini emredince

³² Meryem, 19/55 .

³³ Yusuf, 12/100.

³⁴ Yazır, *a.g.e.*, s. 4/2926.

³⁵ Havva, El-Esas, 7/239.desi.

³⁶ Sütre için bkz. Ebû Dâvûd, Salât, III ve II2

³⁷ Hûd,11/87

kavmi, onun çokça kıldığı namazıyla dalga geçtikleri aktarılmakta ve bu ayetin tefsirinde Hasan-ı Basrî (v. 110/726) 'nin "Allah, her peygambere mutlaka namaz ve zekatı emretmiştir,"³⁸ şeklindeki görüşü nakledilmektedir.

Ashında yukarıdaki ayetin zımından, namaz kılma alışkanlığı ve sürekliliği, insanı, malını heva ve hevesi doğrultusunda kullanma hususunda engelleyici olduğu anlaşılmaktadır. Zaten namazın bu özelliği "*Namaz fuhuştan ve her türlü kötülükten alıkoyar.*"³⁹ ayetinde açıkça zikredilmiştir. Bu kötülüğün içine, zekat vermemek, ölçü tartıda hile yapmak ve Allah'ın dışındakilere itaat etmek vb. hususların girdiğini, yukarıdaki ilk ayetten anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu ayetin cevabı içinde gizlidir, denilebilir. Öte yandan, çoğu zekat ayetinin namazla beraber zikredilmesindeki hikmet bu olsa gerektir. Nitekim, "secdeye kapanmanın zevkini anlamayan, onu faydasız bir külfetten ibaret sayanlar, namaz kılanları eğlenmeyi mutad hale getirirler. Namazla eğlenmek ve dalga geçmek bir küfür sebebidir," şeklinde mühim yorumlar yapılmıştır.⁴⁰

Hz. Musa ve kardeşi **Harun(as)**, Firavun ve taraftarlarının kendilerine eziyet edeceklerini anladıklarında, Allah'tan kendilerini bu zalim kavimden kurtarmaları için niyazda bulunurlar. Bunun üzerine içinde "namaz"ı emreden şu ayet nazil olur: "*Biz de Musa ve kardeşine: Kavminiz için Mısır'da evlerinizi namaz kılınan ve kibleye dönük yerler yapın ve namazı dosdoğru kılın, diye vahyettik.*"⁴¹ Yine, Hz. Musa'ya Tur dağında vahiy geldiği esnada nazil olan ayetlerde de "namaz" ın emredildiği görülür: "*Gerçekten Ben, Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Öyleyse, Bana ibadet et ve beni hatırlamak için namaz kıl!*"⁴²

İbnu'l-Arabî yukarıdaki birinci ayetle ilgili olarak şöyle der: " Namazda kible edinmekten bahsedildiğine göre, Hz. Musa ve kavminin namazlarında da kibleye yönelmenin meşruluğunu gösterir. Hatta namaz, hiçbir zaman hades ve necasetten tahâret ile kibleye yönelme ve setr-i avret şartlarından hariç tutulmamıştır. Bir yerde namaz varsa veya emredilmişse, orada bu emirleri de var kabul etmeliyiz. Çünkü bu şartlar, ibadetlerde bir vakar ve edebin gerekliliğine işaret eder. Ayetteki "*evlerinizi kibleye yönelik kurun*" bölümü, Beytü'l-Makdis'e doğru yönelin demektir. Eğer namaza gitmekten korkuyorsanız, namazı evlerinizde kılın. Zira onların dininde, korku olduğu zaman evlerinde namaz kılmak emredilmişti."⁴³ Kurtubî ise, ayetin "*evlerinizi kibleye yönelik kurun*" kısmıyla ilgili olarak; "Müfessirlerin çoğunluğuna göre İsrailoğulları, sadece kilise veya mescidlerde namaz kıyorlardı. Hz. Musa peygamber olarak

³⁸ İbnu'l- Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh(v.543/1148), Ahkâmü'l- Kur'an, I-III, Mısır, 1967, s. 3/1051; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el- Ensârî,(v. 671/1272), el-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'an, I-XX, Beyrut, 1965, s. 9/87.

³⁹ Ankebut,29/45

⁴⁰ Yazır, a.g.e, s. 4/2807.

⁴¹ Yunus, 10/87.

⁴² Tâ-hâ, 20/14.

⁴³ İbnu'l- Arabî, a.g.e, s. 2/418.

gönderilince, Firavun mescidlerin yakılmasını ve artık oralarda namaz kılınmamasını emretti. Bunun üzerine Allah, Musa ve kardeşi Harun'a hem kendi evleri, hem de inananların evlerinde mescid görevi yapabilecek evler yapmalarını veya evlerinin bir bölümünü bu iş için ayırmalarını emretti,⁴⁴ der.

Mevdûdî ise; "...Musa(as), cemaatle namaz kılmak için bir takım binalar inşa etmek ya da evler edinmekle emrolunmuştur. Bu gerekliydi, çünkü cemaatle namaz kılma şekli, iktidarın zulmü ve itikad zayıflığı yüzünden İsrailoğulları ve Mısır Müslümanları tarafından terk edilmişti. Toparlanmaları için yeniden cemaatle namaz kılmayı tesis etmek asıl olacaktı. Ayetteki "evlerinizi kibleye dönük mescidler haline getirin" ifadesi, bu evlerin cemaatle namazın kılındığı ortak mekanlar ve toplantıların yapıldığı merkezî yerler haline getirilmesi anlamındadır. Ayrıca, "ikâmetü's-salât" namazın topluca kılınması gerektiği anlamına gelir."⁴⁵ Bu ayet, Hz. Peygamber'in (sas), ümmetinin de evlerinde namaz kılınmasını, onları kabirlere benzetmemelerini tavsiye eden, "Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılın, sakın onları kabirlere çevirmeyin."⁴⁶ hadisiyle, "Sizden kim namazını mescide kılsa, namazından bir pay da evi için ayırsın. Zira Allah evinde kılacağı namaz için de bir hayır takdir etmiştir,"⁴⁷ mealindeki hadisleri hatıra gelmektedir.

Hz. Musa'ya hitaben "...Beni hatırlamak için **namaz kıl!**" ayetinin metnindeki "li zikrî" hakkında "...bundan maksadın namazın kıymetini gösteren ve tevhidden sonraki en büyük ibadet olan namaza devam et. Zira namaz Allah'a tazarru'dur. Bu ayete göre, namaz en büyük zikir olup, unutulmakla kişiden sorumluluğu kalkmaz,"⁴⁸ denilmektedir. Sâbûnî de bu ayetin tefsirinde benzer izahları yapmaktadır.⁴⁹ Bu ayetten böyle bir hüküm çıkarılmasını, Hz. Peygamber'in "Her kim namazı unutursa, onu hatırladığında kılsın. O namazın bundan başka kefareti yoktur, dedi ve: ...Ve beni hatırlamak için **namaz kıl!** ayetini ilave etti."⁵⁰ mealindeki hadisi desteklemektedir. Dolayısıyla, kıssa ayetlerinin anlaşılmasında, hadis-i şeriflerin belirleyiciliği dikkat çekmektedir.

Hz. Musa (as), Tuvâ Vadisinde iken kendisine nazil olan vahiyde, "...Hemen ayakkabılarını çıkar! Çünkü Sen kutsal vadi Tuvâ'dasın."⁵¹ diye nidâ edilerek, ayakkabılarını çıkarılması emredilmiştir. Bu ayetin bizim için ne ifade ettiği hakkında "Belki de bu yüzden yahudiler ayakkabılarıyla ibadet etmemektedirler. Fakat Hz. Pey-

⁴⁴ Kurtubî, a.g.e, s. 7/371.

⁴⁵ Mevdûdî, *Tefhîm*, s.2/359.

⁴⁶ Buhârî, Salât, 52; Müslim, Müsâfirîn, 208; Tirmizî, Salât, 331; Ebu Dâvûd, Salât, 346.

⁴⁷ Müslim, Müsâfirîn, 210.

⁴⁸ Kurtubî, a.g.e, s.11/179.

⁴⁹ Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't - Tefâsîr*; İstanbul, ts, 3 cilt., s. 2/231.

⁵⁰ Buhârî, Mevâkitü's-Salât, 38.

⁵¹ Tâ-hâ, 20/12.

gamber (sas) bu konudaki şüphely şü hadisle gidermiştir: “*Ayakkabılarıyla ve mestleriyle namaz kılmayan Yahudilerin aksine amel edin.*”⁵² Fakat bu hadis, müslümanların mutlaka ayakkabılarıyla namaz kılmalarını değil, ayakkabıyla ve mestle de namaz kılmanın caiz olduğuna delalet eder,⁵³ şeklinde bir izah yapar.

“...İnsanlara güzel söz söyleyin, **namazı dosdoğru kılın, zekatı verin**’ diye de emretmiştik. Sonra sizin az bir bölümünüz hariç, yüz çevirdiniz ve halâ yüz çevirmektésiniz.”⁵⁴ mealindeki ayette ise Hz. Musa’nın bizzat kendine namaz emredildiği gibi, ona inananlardan da, namaz kılma sözü=ahdi alındığı anlaşılmaktadır. Yazır, bu ayet Hz. Peygamber’e indirildiği sırada, Yahudilerin kılması gereken namazla bizim namazımızın “a y n ı” olduğuna bir tenbih ve cemaatin oluşturulması gerektiğine bir işaret vardır. Bütün bu ilahi emirler İsrailoğullarına anlatılmakla, sadece onlara ait olduğu anlaşılmamalı, aksine bunların İslam şeriatında da varlığı bilinmelidir,” demektir.⁵⁵

“Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. Kefil olarak içlerinden on iki tane başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Eğer **namazı kılar, zekatı verir, peygamberime inanır, onları desteklerseniz ve Allah’a güzel borç verirseniz, Ben de sizinle beraberim, ...**”⁵⁶

Kurtubî, ayette geçen “*namazı kıalarsanız... sizinle beraberim*” kısmının, ayette geçen “nakîb = temsilci” lerle ilgili olduğunu belirtmekte, on iki lidere ve temsilcisi olduğu halka, namazı kılarlarsa, Allah onlara yardımcı olacağını bildirmektedir.⁵⁷ der. Öte yandan, Bakara Suresi’nin başında, mü’minlerin özellikleri anlatılırken; “*onlar ğayba inanırlar*” ayeti inince, Yahudiler ve Hristiyanlar, biz de“ğayba inanırız” dediler. “*Namazı kılarlar,*” kısmını duyunca, “biz de kılarız,” dediler. “*Verdiğimiz rızaktan infâk ederler*” kısmı nazil olunca, biz de “fakirlere yardım etmekteyiz,” dediler. Nihayet, “*Sana ve senden önce indirilen kitaplara inanırlar,*” kısmını duydıklarında, işte biz buna inanmayız, inkar ediyoruz,” dediler,⁵⁸ şeklinde cereyan eden diyalogdan, yahudî ve hristiyanların da namaz kıldıkları anlaşılmaktadır.

Ancak, onların namazları ile bizim namazımız arasında rüku bakımından fark bulunmaktadır.⁵⁹“Yahudiler ve Hristiyanlar rukü etmeden secdeye giderler. Halbuki rukü sırt ile boyunu öne eğmektir. Kıyamdan secdeye kapanmakta bir itidalsizlik

⁵² Ebu Dâvûd, Salât, 88.

⁵³ Mevdûdî, *Tefhîm*, s. 3/240.

⁵⁴ Bakara, 2/83.

⁵⁵ Yazır, *a.g.e*, s. 1/337.

⁵⁶ Maide, 5/12.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi*; s. 6/114.

⁵⁸ Kurtubî, *a.g.e*, s. 1/180.

⁵⁹ Kiyâ El-Herrâsî, Ebü’l-Hasen Şemsüslâm İmâdüddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Herrâsî et-Taberî, *Ahkamu’l-Kur’an*, 4 cilt, 2004, s.1/19.

vardır ki, bunu rukü itmam eder. Cidden namazı ikame etmek, zekat vermek ve cemaate devam etmek, hakkı gizlemek ile hakkı bâtila karıştırmaktan men eder.”⁶⁰

Hz. Zekeriya (as)'dan bahseden ayetlerde de **namazdan** bahsedilir: “Zekeriya, mâbedde durmuş **namaz** kılarken melekler ona şöyle seslendiler: ...”⁶¹ Aynı olay bir başka yerde şöyle zikredilir: “...Zekeriya, mihraptan kavminin karşısına çıkarak onlara: ‘**Sabah-akşam tesbihte bulunun**’ diye işaret etti.”⁶² Bu ayetlerden, çocuğu olmayan Zekeriya(as), mihrapta/hüccesinde namaz kılarken, Cebrail’in ona çocuğunun olacağını müjdelediği anlaşılıyor. Ayette geçen “mihrap” kelimesinin “Hz. Zekeriya’nın Allah ile baş başa kalıp, münâcatta bulunduğu ve namaz kıldığı yerdir”,⁶³ veya “Mihrap yüksek yer demektir. Bunun delili Hz. Davud’un mihrabıdır. Bu ayete göre, Yahudilerin imamlarının, cemaate nazaran daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed b. Hanbel(v.241/855) de bu ayeti ve başka nasları delil kabul ederek, mihrabın yüksek olabileceğine cevaz verdiği, Malikîler ise, imamın böbürlenmesine yol açabilir düşüncesiyle menettikleri”⁶⁴ şeklinde izahlar yapılmaktadır.

“*Ey Meryem! Rabbine ibadet et, secdeye kapan, rukü edenlerle beraber sen de rukü et.*”⁶⁵ ayetinde de *Hz. Meryem*'e namaz kılma ve secde etmesi emredilmektedir. Ayetteki “kunut” hakkında İbn Kesîr, “Huşû içerisinde tâatte bulunmaktır veya uzun süre ruküde eğilmektir. Çünkü secde emri, net bir şekilde ifade edilmiştir,” der.⁶⁶ Nitekim, *Hz. Meryem*'in Zekeriya(as)'ın dinine tabi olduğu düşünülürse, namaz kılma emrinin onun zamanından kaldığı anlaşılır.

Hz. İsa(as), henüz annesinin kucağında bir bebek iken, annesini kınayan kavminin karşısında mucizevî bir şekilde söylediği şu ayetlerde de **namazın** varlığı anlaşılmaktadır. “...*Ben Allah'ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni peygamber kıldı. Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı, yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti...*”⁶⁷ Bu ayette, *Hz. İsa*'ya namaz'ın “*vasiyet etti = أوصاني*” şeklinde emredilmesi ve “tavsiye” fiilinin kullanılması hakkında Sâbûnî, “Eskiden beri olduğu gibi, bana, namaza devam etmemi emretti, demektir,” şeklinde yorum yapmaktadır. ⁶⁸Kurtubî de, burada “*Hz. İsa*'ya henüz çocukken namazın emredilmesinin anlaşılamayacağı, aksine bülüğ çağıma geldiğimde namaz ve zekatla mükellef kıldım,”⁶⁹ şeklinde anlaşılması gerektiği, dolayısıyla, İslam inancı açısından bu kıssanın yanlış anlaşılmasını

⁶⁰ Yazır, *a.g.e.*, s. 1/337.

⁶¹ Al-i İmrân, 3/39.

⁶² Meryem,19/11

⁶³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 1/280.

⁶⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, s. 11/85.

⁶⁵ Al-i İmrân, 3/43

⁶⁶ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 1/282.

⁶⁷ Meryem,19/30-32

⁶⁸ Sâbûnî, *Safvet*, s. 2/215.

⁶⁹ Kurtubî, *a.g.e.*, s. 11/103.

önleyecek bir açıklama yapar. Aksi halde, bu kıssaya bakarak, çocukların da, bebek yaşta namaz kılmaları gibi bir sonuç çıkar ki, bu hem aklen mümkün değil, hem de diğer nasslara⁷⁰ aykırıdır.

Hiz. Lokman(as), oğluna nasihat ederken, “*Yavrum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, ...*”⁷¹ şeklinde öğütte bulunmaktadır. Kurtubî, ayetin tefsirinde “ Önce kendi nefsinde bu işleri yapanlar, ancak münkeri yasaklayabilir,”⁷² derken, İbn Kesîr ise ayeti, “Yavrum, vakitlerine, farzlarına ve bütün kurallarına riayet ederek namaz kıl ! “ şeklinde yorum yapmaktadır.⁷³

Yukarıda sıralanan ayetlerden de anlaşılacağı üzere, Hz. Adem'den başlayarak bütün peygamberlerde Allah'a imandan sonra, namaz ibadetinin varlığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu namazın vakitleri, rekât sayıları vb. hususlar zikredilmese de, bizdeki benzer bir kılışın olduğunu, ayetlerde geçen “*rukü et, secde et, tesbih et*” gibi kavramlardan anlaşılabilir. Nitekim, Hz. Peygamber (sas), henüz peygamber olmazdan önce de Hıra Mağarasında tefekkür mahiyetinde tesbîhâtta bulunduğu ve namazın farz olmasından önce de iki vakit namaz kıldığı belirtilmektedir.⁷⁴ Öte yandan, Kur'an'da kıssalar içerisinde namazdan bahseden ayetlerin İslam'da namaz'ın meşruiyeti için tali delil olduğu ve önceki kavimler için de namazın emredilen bir vazife olduğu anlaşılmaktadır.

3. Kıssalarda O r u ç:

Türkçe'de “o r u ç”, Arapça'da ise “*savm, sıyâm*” diye tabir olunan bu kavramın kelime manası; ‘*tutmak ve uzaklaşmak*’tır. İ s t i l a h 'ta ise; “Tutmaya ehil insanların niyet ederek, ikinci fecirden itibaren güneşin batışına kadar orucu bozan şeylerden uzak durmalarına “*savm/oruç*” denir,” şeklinde tarif edilmiştir.⁷⁵ Orucun müslümanlar ve diğer ümmetler için farz oluşunun delili şu ayettir. “*Ey iman edenler ! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, kurtuluşa eresiniz diye, oruç size de farz kılındı.*”⁷⁶

Kur'an'da “*savm=sıyam*” kelimelerinin geçtiği yedi ayette oruç tutmanın farz oluşu, ne zaman tutulacağı, hangi hallerde tutulmayabileceği, orucun fidyeye olarak

⁷⁰ Bu konudaki hadis için bkz. Ebu Davud, Salât, 25.

⁷¹ Lokman, 31/17.

⁷² Kurtubî, *a.g.e.*, s. 14/68.

⁷³ İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 3/66.

⁷⁴ Döndüren, Ş. İ. A. “*Namaz*” maddesi.

⁷⁵ İbn Manzûr, Lisânü'l- Arab, S-V-M maddesi. ;Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut, H.1405, 5 cilt, s. 1/214; Kurtubî, *a.g.e.*, s. 2/273 ; Yazır, *a.g.e.*, s. 1/625.

⁷⁶ Bakara, 2/183.

tutulacağı yerler vb. konular işlenmiştir.⁷⁷ Önceki ümmetlerin de oruç ibadeti ile mükellef olduklarına dair ayet, yukarıda zikredilen ayettir. Bu ayet ve tefsirleri aşağıda tekrar ele alınacaktır. Hz. Peygamber (sas)'in hadisleri, önceki peygamberlerin orucu hakkında ipuçları vermektedir. Şimdi bu ayetle ilgili görüşleri sıralamak istiyoruz.

İbnu'l- Arabî, "*Ey Muhammed, Nuh'a din olarak tavsiye edilenleri... Size de din olarak kıldı,*"⁷⁸ ayetinin tefsirinde, diğer ibadetlerle birlikte *oruç* ibadetiyle de önceki peygamberlerin sorumlu oldukları hakkında; "Önceki ümmetlerin değişmeyen şeriatları olduğunu, bunların tevhid, namaz, oruç, hac, zekat ve salih amellerle Allah'a yaklaşımdan ibaret olduğunu," zikreder.⁷⁹

Oruç ayetinin tefsirinde Katâde(v. 118/736) ve diğer fakihlerin görüşlerine dayanılarak, ilgili ayetin "*orucun sizden öncekilere farz kılındığı gibi*" kısmındaki benzetmenin, orucun "vaktine ve miktarına" dair olduğunu bildirilmekte ve Hz.Musa ile kavmine de orucu farz kılındığı fakat onların bunu değiştirdikleri aktarılmaktadır.⁸⁰

Yazır ise, oruç ayetinin tefsirinde, önceki ümmetlerin tamamında oruç ibadeti nin varlığını kabul ederek şunları kaydetmektedir: "...Binaenaleyh oruç külfeti sadece size tahmil ediliyor zannedip gocunmayın. Oruç öteden beri tatbik edilegen bir kanun-u ilâhîdir. Buna beşeriyetin terbiye ve tehzîb nokta-i nazarından büyük bir ihtiyaç ve tatbikinde sayısız menfaat vardır."⁸¹ dedikten sonra, ayetteki "*benzetme*" ile ilgili görüşlerini de şöyle dile getirir: "Bunlardan ilki, orucun "vakti ve keyfiyeti" ile ilgili olmayıp, orucun bize "farz" kılındığı gibi, öncekilere de "farz" kılındığı bu ayetin haber verdiği şeyin başında gelir. Başka bir görüşe göre ise, öncekiler oruç ayında, gündüzleri yemek- içmek, geceleri ise, cinsi mübâseretten memnu idiler. Bir başka görüşe göre, Ramazan orucu ve aynı miktarda tutulan bir oruç, Yahudiler ve Hristiyanlar için de farz idi. Ancak Yahudiler bunu çok bularak, üç senede bir gün tutmaya başladılar. Tuttukları o günün, Firavun'un boğulduğu gün zehâbına kapıldılar."⁸²

Oruçla ilgili kabul edilebilecek bir ayet de, İsrailoğullarına verilen bazı nimetler hatırlatıldıktan sonra, onlardan verdikleri sözleri tutmalarını hatırlatan ayetlerin devamındaki ; "*Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin...*"⁸³ ayetidir. Kurtubî,⁸⁴İbnü'l-

⁷⁷ Bkz. Humusî, Muhammed Hasan, *Kur'an-ı Kerîm, Tefsîr ve Beyân ma'a Esbâbu'n- Nüzûl ma'a Fehâris Kâmile li'l- Mevâdi' ve'l- Elfâz*, Beyrut-Dımeşk, Ts, s.132 .

⁷⁸ Şûrâ,42/13.

⁷⁹ İbnü'l- Arabî, *a.g.e*, s. 4/1654.

⁸⁰ Kiya el_Herras, *Ahkam*, 1/59; Kurtubî, *a.g.e*, s. 2/274.

⁸¹ Yazır, *Hak Dini*, s. 1/625, 626.

⁸² Bkz.Yazır, *Hak Dini*, s. 1/625, 626.

⁸³ Bakara, 2/45.

⁸⁴ Kurtubî, *a, g, e*, s. 1/372.

Cevzî⁸⁵ ve Yazır⁸⁶; “sabır ” dan maksadın; “ Her türlü şeye sabretmek olabileceği gibi, sabır denilince ilk akla gelen ve en büyük sabır örneğinin verildiği, “oruç” ibadeti kastedilmiş olabilir,” şeklinde izahlar yapar. Bu ayetten, hem Peygamber Efendimiz dönemindeki Yahudilerin hem de onların atalarının “oruç” ibadetiyle mükellef oldukları sonucu çıkmaktadır.

Öte yandan, “*Oruç gecelerinde hanımlarınıza yaklaşmak size helal kılındı...*”⁸⁷ ayetinin tefsirinde, İbnu'l-Arabî; “Ehl-i Kitabın oruç gecelerinde, kadınlarına yaklaşmalarının yasak olduğunu, Allah'ın Ümmet-i Muhammed için bu külfeti kaldırdığını,”⁸⁸ ifade ederken, öncekilerin de oruç tuttuklarına, ancak hanımlarına yaklaşmanın caiz olmadığına şahit olmaktayız. Ehl-i Kitabın kim olduğu hakkında ise, “Bunların, nasârâ olabileceğini, çünkü onların bize en yakın kavim olduğunu,”⁸⁹ bildirirken, öncekilerin tuttuğu oruç ibadetinin mahiyeti ve külfeti hakkında ipuçları vermektedir.

Buraya kadar yapılan izahlardan ve orucun farz kılındığı ayetten, önceki ümmetlerin tamamının oruç ibadeti ile mükellef oldukları anlaşılmaktadır. Ayetteki, “*min kabliküm*” şeklindeki “genel” bir kullanım, yakın geçmişteki ümmetlere atfedilebileceği gibi, uzak geçmişi de kapsayacağından, böyle bir sonuç çıkarmaya elverişlidir. Nitekim, Kur'an'da Hz. Meryem'in konuşmama şeklindeki “oruç adağı” ile ilgili ayette,⁹⁰ mahiyeti farklı da olsa oruçtan bahsedilmesi ve Hz. Peygamber (sas)'in Hz. Davud'un orucu hakkında, “Allah'a en sevimli oruç, Davud'un orucudur. O, bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi.”⁹¹ şeklinde haber veren hadislerinin bulunması, bu görüşü desteklemektedir.

Ancak, önceki ümmetlerde konuşmama şeklindeki orucun, bizim orucumuzun fazilet ve sevabına etki edecek olan, “insanlar oruçlu iken kötü sözleri söylememek ve kötü konuşmamak,” şeklinde yansıdığı söyleyen Kurtubî, bu konuda “*Oruçlu iken yalanı bırakmayan kimsenin aç kalmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur,*”⁹² mealinde çeşitli hadis-i şeriflerden deliller getirmektedir.⁹³

⁸⁵ İbnü'l- Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, s. 1/75.

⁸⁶ Yazır, *a.g.e.* s. 1/341.

⁸⁷ Bakara,2/187.

⁸⁸ İbnü'l- Arabî, *a.g.e.* s.1/90.

⁸⁹ İbnü'l- Arabî, *a.e.* s. 1/74.

⁹⁰ Meryem, 19/26.

⁹¹ Müslim, Sıyâm,183; Nesâî, Sıyâm, 69.

⁹² Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm,120 .

⁹³ Kurtubî, *a.g.e.* s. 11/98.

4. Kissalarda Zekat ve Sadaka:

Kur'an-ı Kerim'de, hem önceki peygamberler hem de ümmet-i Muhammet için zekattan bahsedilirken, genellikle namazla zekatın birlikte zikredildiği görülür. Buna rağmen, konu bağımsız olarak ele alınacaktır:

Sözlük anlamı bakımından; "Temizlik, arıtma, bereket, üretme, çoğalma, fazla-laşma ve övme" gibi manalara gelen Zekat'ın; "Belli malların, belli bir bölümünü, Allah'ın belirlediği kimselere mülk olarak vermektir," şeklinde ı s t ı l â h î tarifi yapılmaktadır.⁹⁴ "Zekat ibadetine "sadaka"da denilmektedir. Bu şekilde isimlendirilmesine sebep, mü'minlerin Allah'ın emirlerine uymalarındaki "sadâkât " lerini göstermesinden dolayı olmalıdır. Bununla birlikte "sadaka" kelimesi, zekattan daha kapsamlı olup, vacip ve nafile kabilinden olan bağışları da içine alır."⁹⁵ Zekat, hicretin 2. yılı Şevvâl ayında Ramazan orucu ve fitreden sonra farz olmuştur. İslam'ın beş şartından biri olan zekat; Kur'an'da yirmi sekizi namazla birlikte olmak üzere, otuz iki yerde zikredilir. Bu durum, zekatla namaz arasındaki sıkı irtibatı gösterir.⁹⁶

Kur'an Kıssalarında zikredilen bazı peygamberlerin de "z e k a t" vermekle mükellef olduklarına şahit olunmaktadır. Kissalarda "zekat" vermekle emrolunan kavimlerin, bu ibadetin kemmiyet ve keyfiyeti hakkında açık bilgiler yer almamasına rağmen, onların da bizdekine benzer şekilde, toplumdaki yardımlaşmanın temini ve zenginle fakir arasındaki uçurumun önlenmesi için bu ibadetle sorumlu tutuldukları anlaşılmaktadır. Şimdi, Kur'an Kıssalarında geçen zekat ayetlerini ve ilgili peygamberleri sırayla inceleyelim:

Öncelikle, İbnü'l- Arabî "Ey Muhammed, *Nuh'a din olarak tavsiye edilenleri.. Size de din olarak kıldı.*"⁹⁷ ayetinin tefsirinde namaz, oruç, hac, zekat vb. diğer ibadetlerle diğer peygamberlerin de sorumlu olduklarını; "Önceki ümmetlerin değişmeyen şeriatları olduğunu, bunların tevhid, namaz, oruç, hac, zekat ve salih amellerle Allah'a yaklaşımdan ibaret olduğunu,"⁹⁸ şeklindeki sözleriyle dile getirdiğini tekrar belirtelim. Buradan hareketle, Hz. Adem'den başlayarak bütün peygamberlerde zekatın var olduğuna kanaat getirmek mümkün ise de, Kur'an'da bizzat "zekat" kelimesi kullanılarak, zekat vermekle emredilen peygamberin, **Hz. İbrahim** ve ondan sonra gelenler olduğu görülmektedir. Bu durum, ilgili ayette, "*İbrahim'e, İshâk'ı ve fazladan bir lütuf olmak üzere Yakub'u armağan ettik. ... Ve kendilerine hayırlı işler yapmayı,*

⁹⁴ İbn Manzur, Lisan, Z-K-Y maddesi.

⁹⁵ Yazır, *a.g.e.*, s. 2/993; Şengül, *a.g. mad.*

⁹⁶ Döndüren, Ş. İ. A. "Namaz " maddesi.

⁹⁷ Şûrâ, 42/13

⁹⁸ İbnü'l- Arabî, *a.g.e.*, s. 4/1654.

zekat vermeyi vahyettik. *Onlar daima bize ibadet eden kimselerdi,*⁹⁹ şeklinde ifade edilmektedir.

Sâbûnî, bu ayette namaz ve zekâtın özellikle “vahy“ fiili ile emredilmesinin hikmeti hakkında, “Namazın bedenî ibadetlerin, zekatın da mâlî ibadetlerin en faziletlisi olduğuna dikkat çekmek için olduğunu belirtir,¹⁰⁰ şeklinde izah yapmaktadır. Kâsânî ise, zekatın farz oluşunun sebebini, “malın şükürü” olarak belirttikten sonra, zekat ile sadaka arasındaki farkı, “İnsanların sahip olduğu malların zekatı demek olan zekatı, “*farz zekat*”, bedenî ibadetin zekatı demek olan “sadaka-i fitır”ı ise, “*vacip*” olmak üzere ikiye ayırmak suretiyle hükme bağlar.¹⁰¹ Bu durumda, önceki ümmetlerin hepsinin Allah’a ibadet ve şükürle emredildikleri göz önüne alınırsa, onların da zekata benzer bir ibadetle mükellef olduklarını tahmin edebiliriz.

Hz. İsmail’in, zekat vermekle emredildiği, “*Kitap’ta İsmail’i de an. Çünkü O, ...halkına namaz ve zekatı emrederdi...*”¹⁰² ayetinden anlaşılmaktadır. İbnü’l- Arabî, bütün peygamberlerin ortak emredildikleri şeyleri sıralar ve Hz. İsmail’in zekatla mükellef oluşuna bu ayeti delil kabul eder.¹⁰³ Kurtubî ise, ayetin metninde geçen “*ehlehü*” kelimesini, hem Hz.İsmail’in kendi ailesi, hem de tüm toplum olarak tefsir eder.¹⁰⁴

Hz. Şuayb (as)’ın da zekatla mükellef olduğu, kavmini, sahip oldukları mallarını Allah’ın yolunda sarfetmelerini istemesini anlatan ve yukarıda “namaz” bölümünde de izah edilen “*...mallarımız konusunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor?*”¹⁰⁵ ayetinden anlaşılmaktadır.

İsrail oğullarına da değişik surelerde “zekatın “ emredildiğine şahit olunmaktadır:

“*Eğer namazı kılar, zekatı verir, peygamberime inanır, onları desteklerseniz ve Allah’a güzel borç verirsiniz, Ben de sizinle beraberim...*”¹⁰⁶

“*Hani İsrail oğullarından, Allah’tan başkasına kulluk etmeyin, ana-baya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edin diye söz almış ve ‘insanlara güzel söz söyleyin, namazı dosdoğru kılın, zekatı verin’ diye de emretmiştik...*”¹⁰⁷

⁹⁹ Enbiya, 21/72, 73

¹⁰⁰ Sâbûnî, *Safvet*, s. 2/279.

¹⁰¹ Kâsânî, *a.g.e.*, s. 2/4.

¹⁰² Meryem, 19/54, 55.

¹⁰³ İbnü’l- Arabî, *a.g.e.*, s. 1/21.

¹⁰⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, s. 11/ 114-116.

¹⁰⁵ Hûd, 11/87.

¹⁰⁶ Maide, 5/12. Aynı anlama yakın ayetler için bkz: Maide, 5/12; Araf, 7/156.

¹⁰⁷ Bakara, 2/83.

Ayetteki hitabın tüm İsrail oğulları için olduğunu, ancak onlardaki zekat ibadetinin şekil ve miktarının bizdekinden farklı olduğunu,¹⁰⁸ ya da "İsrail oğullarının Hz. Muhammed'le beraber namaz kılmaları, zekatlarını ona vermeleri ve diğer müslümanlarla beraber secde etmeleri emredilmektedir,"¹⁰⁹ şeklinde tefsirler yapılmaktadır.

Hz. Musa'nın kavminden olan ve insanlara malî açıdan zulmettiği anlatılan Karun'un,¹¹⁰ sahip olduğu servetindeki fakirlerin hakkını vermediği, bu yüzden onun akibetinin hüsrarla bittiğini anlatan ayetlerden,¹¹¹ Hz. Musa döneminde de insanların zekatla emredildikleri sonucuna ulaşılabilir. Bahsedilen ayetlerde, Karun'un malını biriktirdiği, stokçuluk yaptığı, ekonomik gücü ve zenginliği sayesinde, insanlara zulüm yaptığı anlaşılmaktadır. Bu ayette geçen "*mefâtiḥahû*" tabirinin; onun hazinelerinin anahtarları anlamına geldiği gibi, "mal stoklamak ya da hazine sandığı" anlamındaki, "*mefṭah*" kelimesinin çoğulu¹¹² olabileceğini, böyle anlaşıldığında ayetin anlamının, 'Karun mal stoğu, karaborsacılık yapıyordu," şeklinde anlaşılması gerektiği ve siyasi diktatörlükte Firavun nasıl meşhur olmuşsa, Karun da ekonomik zulüm ve ihtikarda kötü örnek/alem olmuştur. Malî ve ekonomik gücün faydası Karun'a yaramadı, İsrail oğullarına karşı stokçuluk yaptı ve zekatını vermedi,¹¹³ şeklinde yorumlanmaktadır. Taberî (v. 310/932) tefsirinde ise, "Hz. Musa'nın şeriatında zekat miktarının "binde bir" olduğu, bu miktar hakkında Hz. Musa ile Karun'un anlaşığı, fakat bu miktarı bile vermekten çekindiği, çeşitli iftiralarla Hz. Musa'ya tuzak kurarak zekat vermekten kaçındığına ilişkin rivayetler mevcuttur."¹¹⁴

Hz. İsa'nın da namaz ve zekatla emredildiğine dair ayetler yukarıda "namaz" bölümünde zikredilmişti. Hz. İsa'nın beşikte iken söylediği¹¹⁵ sözlerden yola çıkarak, rüşet çağına gelmeyen çocukların mallarından zekat alınabileceğine dair bir yorum yapılmışsa da, bu ayetin; "Namaz ve zekatı akıl- baliğ yaşına gelince emretti" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtilir.¹¹⁶

Bütün bu kıssa ayetlerindeki bilgilerden, "*kalıntı ve bozulmuş*" bir şekilde, Cahiliye Araplarında da cömertlik, misafirperverlik, fakir-fukarâyı gözetme gibi bazı iyi

-
- Kurtubî, *a.g.e.*, s. 2/17.
 - İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 1/59.
 - Kasas, 28/76.
 - Kasas, 28/81.
 - Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 799.
 - Yazır, *a.g.e.*, s. 5/3755.
 - Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmi'u'l- Beyân 'an Te'vili'l- Kur'ân (Tefsîru't- Taberî)*, Beyrut, h.1405, 30 cilt, s. 20/116.
 - Hz. İsa'nın beşikte konuştuğuna dair ayet için bkz. Al-i İmran,3/46
 - Kurtubî, *a.g.e.*, s. 11/103.

hasletlerin olduğu, Kur'an'daki "ekin ve hayvanâttan bir kısmını Allah için bir kısmını da putlarına ayırdıklarını"¹¹⁷ anlatan ayetten de anlaşılmaktadır.

5. Kıssalarda Hac ve Hac'la İlgili Hükümler:

"Mekan-ı mahsus, zaman-ı mahsusta, fiil-i mahsus ile ziyaret etmek,"¹¹⁸ şeklinde *ıstılahî* tarifi yapılan hacc, *lûgat* olarak, "Ziyaret etmek, kastetmek, yönelmek ve bu fiilin diğer kalıplara aktarılmasıyla oluşan (ihtecce gibi) karşı çıkmak, reddetmek, kabul etmemek" gibi anlamlar içermektedir.¹¹⁹ Kâsânî ise, haccın manevî anlamından hareketle, "Kişinin kendisini yaratıcısına adanmasıdır," şeklinde bir yorum yapar.¹²⁰

Müslümanlar için haccın farz oluşuna ayetten deliller vardır. Usûl ve furua dair kitaplarda genellikle, "...Yoluna güç yetirenlerin o evi (Kabe'yi) haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."¹²¹ ayeti ve Hz. İbrahim kıssasında anlatılan, "İnsanlar arasında haccı ilan et..."¹²² şeklinde devam eden ayetler ve hadis-i şerifler¹²³ delil olarak gösterilir.¹²⁴

Hac ibadetinin yapıldığı yer olan Mekke ve civarının Hz. Adem'le birlikte kurulmaya başlandığı, "Alemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için yeryüzünde ilk mabed ev Mekke'deki Kabe'dir,"¹²⁵ ayetinden dolayı şekilde anlaşılmaktadır. Taberî, bu ayetin tefsirinde, konu ile ilgili farklı görüşleri belirtir ve "Katade'nin Kabe'yi Hz. Adem'in ilk defa yaptığına, daha sonra kaybolan temelleri üzerine Hz. İbrahim'in tekrar bina ettiğine dair görüşünü nakleder."¹²⁶

Öte yandan, bazı kaynaklar Kabe'nin yapımı ve ilk haccın Hz. Adem dönemine kadar uzanan bir geçmişinin olduğunu bildirirlerse de,¹²⁷ Kur'an'da buna ilişkin, yukarıda zikredilen "ilk mabed" ayetindeki, karine yoluyla delâletinden başka bir bilgi yoktur. Bazı alimler, Bakara Suresindeki, "Bir zamanlar İbrahim İsmail ile beraber Beytin (Kabe'nin) temellerini yükseltirken..."¹²⁸ ayetindeki "yükseltme" tabirinden, ilk

¹¹⁷ En'âm, 6/136.

¹¹⁸ Özeydin, Abdülkerim, Hac maddesi, DİA, Ans.14/388.; Yazır, a.g.e, s. 2/704.

¹¹⁹ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arap*, "h-c-c" maddesi, ; Karşı, a.g.e, "hacc" fiili vd.

¹²⁰ Kâsânî, a.g.e, s. 2/118.

¹²¹ Al-i İmran, 3/97; Hacc ile ilgili diğer ayetler için bkz: Bakara, 2/125, 128, 196 ; Al-i İmran, 3/96; İbrahim, 14/27; Hacc, 22/27, 28; Kasas, 28/57; Ankebût, 29/57.

¹²² Hacc, 22/27, 28.

¹²³ Buhari, İman, 1,2; Müslim, İman, 19-22

¹²⁴ Kâsânî, a.g.e, s. 2/118; Kiya el_Herras, Ahkam, 2/28.

¹²⁵ Âl-i İmrân, 3/96.

¹²⁶ Taberî, a.g.e, s. 4/8.

¹²⁷ Olgun, Tahiru'l- Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, 1963, s. 157.

¹²⁸ Bakara, 2/127.

defa Kabe'yi Hz. Adem'in yaptığını, daha sonra kaybolan temellerini bulup, yeniden inşa ettiğine delil kabul etmektedirler.¹²⁹Nitekim, Buhari ve Müslim'de yeryüzünde inşa edilen ilk mabedin Kabe olduğu, kırk yıl sonrasında Hz. Adem'in çocukları tarafından Mescid-i Aksa'nın inşa edildiği rivayet edilmektedir.¹³⁰Kur'ani sıralamaya göre Adem, İdris (as)lardan sonra peygamber olan Hz. Hud(as)'ın dişi bir deve üzerinde hac için telbiye çekerek Usfan vadisi¹³¹nden geçtiği hadislerde zikredilmektedir.¹³²Fakat, yukarıdaki ayeti haccın ilk defa Hz. Adem zamanında başladığına bir delil kabul edilmeyip, Kabenin ilk mescid olmasından hareketle, tavaf edilen / ibadet edilen ilk mescid olarak anlaşılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bu ilk mescid, daha sonraları, özel bir ibadet olan "h a c" ibadetinin yapılacağı mekan olarak Hz. İbrahim döneminde bir merkez olarak seçildiği kanaatini taşıyor ve hac ibadetinin Hz. Adem zamanında değil, Hz. İbrahim'le başladığını düşünüyoruz.

Nitekim, Kur'an'da Hz. İbrahim'e hitaben emredilen "İnsanlar arasında **hacçı ilan et** ki, gerek yaya gerekse nice uzak yoldan yorgun argın develer üzerinde, kendilerine ait bir takım yararları yakinen görmeleri, Allah'ın rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerinde belli günlerde Allah'ın ismini anmaları (kurban kesmeleri) için Sana (Kabe)ye gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yeyin, hem de yoksula fakire yedirin, "¹³³ ayetini, alimler kendilerine delil kabul etmekte ve haccın ilk defa Hz. İbrahim'le başladığını bu ayete dayanarak kabul etmektedirler.¹³⁴

Kissalarda, hac ile ilgili olarak bilgi içeren ayetler çoğunlukla, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'e dayanmakta, dolayısıyla, ilk defa hac ibadetini Hz. İbrahim ve oğlunun ifa ettiği anlaşılmaktadır.

Hız. İbrahim ve İsmail (as) Kabe'yi inşa etmiş ve orayı temiz tutmaları emredilmişti. Kabe inşasını tamamlayan Hz. İbrahim ve oğlunun duaları Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır: "...Ey Rabbimiz ! Bizden bu işi kabul buyur. bize ibadet usullerini göster, tevbemizi kabul et. Zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak Sensin."¹³⁵

Bu ayetin Arapça metninde geçen "*erinâ menâsikenâ = bize haccın menâsikini göster*" ifadesi hakkında Taberî; "Hac esnasında ne şekilde ibadet edeceğimizi, nasıl tavaf edeceğimizi, nasıl sa'y edeceğimizi, nasıl Arafat'ta vakfe yapacağımızı, şeytanı nasıl taşılayacağımızı bize öğret, şeklinde tefsir ettikten sonra Hz. Ali (v. 40/662) (ra)'

¹²⁹ Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi, 18 Cilt, 1992, Ankara, s.13/150.

¹³⁰ Buhari, Enbiya, 8, 40; Müslim, Mesacid 2.

¹³¹ Usfan Vadisi, Medine'den Mekkeye gidiş istikametinde Ebva'dan sonra gelen bir vadinin adıdır. Peygamberimiz Veda Haccında bu vadiden de geçmiştir. (Bkz. Veda Haccı mad.)

¹³² Ahmed. B. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855) , 6 cilt, 1956, Beyrut, Müsned,1/232.

¹³³ Hac, 22/27, 28.

¹³⁴ Kâsânî, a.g.e, s. 2/119; Kurtubî, a.g.e, s. 8/68.

¹³⁵ Bakara,2/127, 128.

den yapılan “ Baba ve oğul Yâ Rab, nasıl haccedeceğimizi bize öğret diye dua ettiler. Bunun üzerine Allah Cebrail’i gönderdi ve onlara haccı nasıl yapacaklarını öğretti,”¹³⁶ şeklinde nakil yapar.

Kaynaklarda anlatıldığına göre, “Hz. İbrahim haccı ilan etme emri üzerine Ebu Kubeys dağına çıkarak, yukarıdaki ayette geçen “*haccı ilan et*” emrini, “*Ey insanlar Allah üzerinize haccı farz kıldı, öyleyse haccedin*” diyerek insanlara ilan etti. Allah her insana bu daveti duyurdu. Bu çağırışı duyanlar “*Lebbeyk, Lebbeyk Allahümme lebbeyk*” diyerek cevap vermişlerdir. O günden beri de bu şekildeki “t e l b i y e” İslam’da da ibka edilmiştir,”¹³⁷ denilmektedir.

Bu ayette bulunan bazı kelimelerden, ibadetler hukukunu oldukça ilgilendiren hükümler elde edilmiştir. Bunlardan bazılarını sıralamak istiyoruz:

Ayetin metnindeki “*ricâlen/ yürüyerek*” kelimesinin “*develer üzerinde*” tabirinden önce kullanılmasının hikmetinden yola çıkılarak, yürüyerek hac yapmanın, binlele yapmaktan daha faziletli olduğuna dair hüküm çıkarılmıştır.¹³⁸ Hatta, Cassâs, “*Yürüyerek Hac Yapmanın Fazileti Babı*” şeklinde bir başlık kullanarak, bu ayeti ve diğer hadisleri bu hususta delil kabul eder.¹³⁹ Yine, ayetin metninde geçen “*li yeş-hedû menâfi’a = menfaatlarını görmeleri için*” kısmından, her türlü menfaat olabileceği gibi, değişik coğrafi bölgelerde yaşayan müslümanların bir araya gelmesiyle toplumsal ve siyasi problemlerini çözsünler”¹⁴⁰ demek veya bu tabirden “*Hac mevsiminde Rabbinizden gelecek lütfü (kazancı) aramanızda sakınca yoktur,*”¹⁴¹ ayetinin de belirttiği gibi, “hacda ticaret de yapabilmeyen caiz ve mümkün olduğuna” Bakara Suresindeki, “*Hac mevsiminde ticaret yaparak, Rabbinizden gelecek bir lütfü aramanızda size herhangi bir sakınca yoktur...*”¹⁴² ayetiyle birlikte delil kabul edilmektedir.¹⁴³

Aynı ayetin devamındaki, “*fe külû minhâ= kestğiniz hayvanlardan yiyin*” tabirinde geçen “*yiyin*” emrinin Cumhur tarafından “nedb” şeklinde anlaşıldığını bildiren Cassâs, eskiden Arapların hac esnasında kestikleri kurban etlerini yemediklerini, bu ifadeyle *Allah*’ın bu uygulamayı kaldırdığını ifade eder.¹⁴⁴ Hz. İbrahim’e hitap eden, dolayısıyla kısaca ayeti olduğu için, hukukî bir şey ifade etmediği zannedilen bu ayet,

¹³⁶ Taberî, *a.g.e.*, s. 1/102.

¹³⁷ İbnü’l- Arabî, *a.g.e.*, s. 3/1267; Kurtubî, *a.g.e.*, s. 12/38 ; İbn Kesîr, *a.g.e.*, s. 3/236.

¹³⁸ İbnü’l- Arabî, *a.e.*, s. 3/1267; Kurtubî, *a.e.*, s. 12/38.

¹³⁹ Cassâs, *a.g.e.*, s.5/65.

¹⁴⁰ Esed, *a.g.e.*, s. 674.

¹⁴¹ Bakara, 2/198.

¹⁴² Bakara, 2/198.

¹⁴³ Cassâs, *a. e.*, s. 5/66; Kurtubî, *a .e.*, s. 12/41

¹⁴⁴ Cassâs, *a. e.*, s. 5/69.

öncekilerin kurban etini yemediğini, ama müslümanların yiyebileceğini bildirmekle, fikhî bir hüküm beyan etmektedir.

Haccın önemli bir rüknü olan "ziyaret tavafı"na ise, ayetteki...*ve'l-yettavvefû bi'l-beyti'l-'atîk = Kabe'yi çokça tavaf etsinler*" kısmının delâlet ettiği belirtilir.¹⁴⁵ Hatta, tavaf etme fiilinin "yettavvefû" şeklinde ş e d d e l i okunuşundaki vurgudan, ziyaret tavafını yapmayanın haccı yoktur ve bunu kurban kesme cezası bile telafi etmez, şeklinde hüküm çıkarıldığı görülmektedir.¹⁴⁶

Haccın önemli rükünlerinden olan Safâ ile Merve tepeleri arasında ilk defa sa'y yapmanın ve bunu yedi defa tekrarlayan kişinin Hz. İsmail'in annesi Hz. Hacer olduğunu da yine kaynaklar zikretmektedirler.¹⁴⁷

Hac ibadetinin yapılışında gerçekleştirilen, tavaf, telbiye, zemzem içme, sa'y, kurban kesme, şeytan taşlama, Arafat'ta vakfe, vb. hususların, kısaca "menâsik-ihac" cım, Kur'an'da anlatılan kıssa ayetlerinden ve bunları destekleyen hadis-i şeriflerden elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu ibadetin Hz. İbrahim zamanından beri devam edegelen bir ibadet olduğunu, İslam gelmezden önce, Arapların Kabe'yi çıplak tavaf etmelerinden -ki bu davranış, "Ey Ademoğulları her mescide girişinizde elbiselerinizi giyin..."¹⁴⁸ ayetiyle kaldırılmıştır- ve bozulmuş bir şekilde de olsa sürdürmelerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç

İslam Hukukunda, icthad ehlinin başvuracağı "isnad kaynakları" ndan ilkinin ve en önemlisinin Kur'an oluşturduğudur. İslam Hukukunun temel kaynağı Kur'an'ın önemli bir bölümünü teşkil eden kıssaların, onlardaki ibarelerin, hareketlerin, ayet sıralanışlarının, vurgu vb. okunuş şekillerinin ibadete dair bazı meselelerde kaynak olarak kullanıldıkları görülmektedir. Kıssalar vahiy mahsulü olduklarından, onlarda anlatılanların bir/birden çok değeri vardır. Onların bir değeri olmasaydı, kıyamete kadar rehber olacağı beyan edilen ve kendisinden sonra bir daha kitap gelmeyeceği belirtilen Kur'an'da yer almazlardı. Dolayısıyla, iyi incelendiğinde kıssa ayetleri de dahil olmak üzere, ahkâm ayeti zannedilmeyen bir çok ayetten tâlî seviyede de olsa hüküm elde edildiği anlaşılmaktadır.

Değişik asırlarda birbirine benzer bazı hukukî hadiselerin ve ibadete dair bilgilerin kıssalarda zikredilmesi, bütün peygamberlerin vahiy aldıkları kaynağın "aynı"

¹⁴⁵ Cassâs, a.g.e, s. 5/74.

¹⁴⁶ Zühaylî, a.g.e, s. 4/26.

¹⁴⁷ İbnü'l- Arabî, a.g.e, s. 3/1110.

¹⁴⁸ Araf, 7/31.

olduğunu göstermektedir. Özellikle, kıssalarda ibadetle ilgili meselelerdeki benzerliklerin, tarihteki tüm kavimlere tebliğ edilen hususların, küçük farklarla birlikte birbirine benzer ve tarihte tecrübe edilmiş şeyler olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, hadis-i şerifte beş madde halinde sıralanan ve yukarıda ayrı başlıklar halinde izah edilen ibadetler hakkında Kur'an kıssalarında da detaylı bilgilerin bulunması, önceki ümmetlerin de bu ibadetlerle mükellef oldukları göstermektedir.

Müslümanlık İbadet Tarihi isimli kitabın müellifi Tahirul-Mevlevi'nin, hadiste bahsedilen beş temel ibadetten dört tanesini cahiliye döneminden başlatması, cahiliye döneminde bozulmuş da olsa icra edilmekte olan bir kısım ibadetlerin asıllarının vahiy kaynaklı olduğunu, ancak küçük büyük değişikliklerle o güne kadar devam ettiğini göstermesi bakımından önem arz etmekte, dolayısıyla ibadetlerin Hz. Peygamberle yeniden asli hüviyetlerine kavuşturulduğunu ispat etmektedir.

Kur'an'da "İslam" kelimesiyle aynı kökten türeyen "*esleme*¹⁴⁹, *müslim*¹⁵⁰, *linüslime*¹⁵¹ vb. kelimelerde zikredilmiştir. Bunlar her ne kadar, "Allah'a teslim olma, O'na boyun eğme" anlamında kullanılsa da, "*Allah'ın yanında din ancak İslam'dır*¹⁵² ayeti ve "*İbrahim Yahudi de değildi, hristiyan da değildi. O, tam aksine Allah'ı tanyan dosdoğru bir müslüman idi, asla müşrik de değildi*¹⁵³ ayetlerinden, bu dinin Hz. Adem'le başlayıp, Hz. İbrahim'le devam ettiği, yani bütün peygamberlerin de "*İslam/müslüman*" olduğuna işaret etmektedir. Yine, Hz. Yusuf'un, "*...Ey Rabbim ! Beni müslüman olarak öldür ve beni salihlerden kıl*¹⁵⁴ şeklinde dua ettiği Yusuf suresinde zikredilmekte ve onun da "İslam"dan bahsettiğini açıkça görülmektedir.

Hz. Peygamber (sas)'den Ebu Hüreyre (r.a.)'in naklettiği şu hadis bu konudaki kanaatleri kuvvetlendirmektedir. "Resûlullah (s.a.s.) buyurdular ki: "Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misâli, şu adamın misali gibidir: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir kerpiç yeri boş kalmıştır. Halk evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve (o eksikliği görüp): "Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?" der. İşte ben bu kerpicim ben peygamberlerin sonuncusuyum"¹⁵⁵

İbnü'l- Arabî'nin "Allah, Nuh'a ve Muhammed'e asılları değişmeyen şeriatlar emretti. Bunların asılları, tevhid, namaz, zekat, oruç, hac ve salih amellerle Allah'a yaklaşmaktan ibarettir."¹⁵⁶ şeklindeki görüşü de İslam kelimesinin tüm çağlarda tebliğ

¹⁴⁹ Bakara, 2/112, 131.

¹⁵⁰ Bakara, 2/128, 134.

¹⁵¹ En'âm, 6/71.

¹⁵² Al-i İmrân, 3/19.

¹⁵³ Al-i İmrân, 3/67.

¹⁵⁴ Yusuf, 12/101.

¹⁵⁵ Buharî, Menâkıb 18; Müslim, Fedâil 21.

¹⁵⁶ İbnü'l- Arabî, *a.g.e.*, s. 4/1654.

edilen hak dinin adının İslam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu durumda, hadiste belirtilen "İslam" lafzının sadece Hz. Peygamberin tebliğ dönemini değil, tüm zamanları kapsadığı sonucu çıkmaktadır.

Aslında, Yunus Emre'ye atfedilen "Dört kitabın manası, Lailâhe illallâh" beyiti, tüm bunları özetlemektedir.

Kaynakça

- Bozkurt, Nebi, "Makam-ı İbrahim", DİA, TDV Yay., Ankara 2003, c. XXVII.
- Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, Kahire, ts.
- Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi, 18 Cilt, 1992, Ankara.
- Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, H.1405, 5 cilt.
- Döndüren, Şamil İslam Ansiklopedisi, "Namaz" maddesi.
- Ebu Davud, Süleyman b. el- Eş'âs, es-Sünen(Sünen-u Ebî Dâvûd), I-V, Suriye, 1969.
- Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı, Meâl- Tefsîr, (Terc: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul, 1999.
- Havva, Said, El-Esas fi't-Tefsîr, (Çev: Beşir Eryarsoy, 16 cilt, İstanbul, 7/239;.
- Humusî, Muhammed Hasan, Kur'an-ı Kerîm,Tefsîr ve Beyân ma'a Esbâbu'n- Nüzûl Ma'a Fehâris Kâmile li'l- Mevâdi' ve'l- Elfâz, Beyrut-Dımeşk, Ts.
- Heyet, (Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş), Kur'an-ı Ke-rim ve Türkçe Açıklamalı Meali, S.Arabistan, 1992.
- HEYET, (Mustafa El- Hınn, Mustafa el- Buğa, Ali el-Şerbecî). El- Fıkhu'l- Menhecî alâ Mez-hebi'l-İmâmî'ş- Şâfi'î, (Terc: Ali Arslan), İstanbul, 1994, 4 cilt.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer b. Kesîr. *Muhtasarı Tefsîr-i İbn Kesîr*,(M. Ali Sâbûnî Tahkiki), İstanbul.
- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisanü'l- Arab, I-XV, Beyrut, 1955.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi el-Gırnati, *Kitabu't-Teshil Li 'Ulumi't-Tenzil*,4 Cilt, ts.
- İbnu'l- Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, Ahkâmu'l- Kur'an, I-III, Mısır, 1967.
- İbnu'l- Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l- Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, I-IX, Beyrut, H.1404.
- İbnu Rüşd,(Hafîdu İbn Rüşd) Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidayetü'l-Müctehid Ve Ni-hayetü'l- Muktesid*, Kahire/İstanbul,1985, 2 cilt.
- Karşlı, İlyas, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1993
- Kâsânî, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud. *Bedâiu's-Sanai' fi Tertîbi'ş-Şerâi'*, 7 cilt, Beyrut,1974.
- Kayhan, Mustafa, *İslam Hukuku Açısından Kur'an Kıssalarının Kritiği, U.Ü, Sosyal Bilimler Ens.*, Basılmamış Yük. Lisans Tezi, 1996, Bursa.
-, *Kur'an Kıssalarının İbadat Bağlamında Değerlendirilmesi*, Gümüşhane Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, 2013/2, c. 2, sayı: 3.
- Kiyâ El-Herrâsî, Ebü'l-Hasen Şemsülişlâm İmâdüddîn Ali b. Muhammed b. Ali el- Herrâsî et-Taberî(ö.504/1110), *Ahkamu'l-Kur'an*, 4 cilt, 2004.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el- Ensârî, *El-Câmi' li Ahkâmi'l- Kur'an*, I-XX, Beyrut, 1965.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'an*, (Terc: Heyet), İstanbul, 1991.
- MÜSLİM B. EL- Haccâc el-Kuşeyrî, *El-Câmiu's- Sahîh*, I-V, Mısır, 1955.

- Olgun, Tahiru'l- Melevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul, 1963.
- Özaydın, Abdulkemim, Hac maddesi, DİA, Ansiklopedisi.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtâru's- Sıhah*, Kahire, tarihsiz.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't - Tefâsîr*, İstanbul, ts, 3 cilt, 1979.
- Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l- Beyân 'an Te'vîli'l- Kur'an (Tefsîru't- Ta-berî)*, I-XXX, Beyrut, h.1405.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Es- Sünen*, I-V, Mısır, tarihsiz.
- Toptaş, Mahmut, *Şifâ Tefsiri*, I-VIII, İstanbul,1993.
- Yaşaroğlu, M. Kamil, TDV İslam Ansiklopedisi, Namaz maddesi.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İst., 1979.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar*, Erzurum A.Ü.İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Sayı:30, Ankara, 1979.
- Zühaylî, Vehbe, *el- Fıkhü'l- İslâmî ve Edilletühû*, (İslam Fıkhı Ansiklopedisi), I-X, (Terc: Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Abdurrahim Ural, Y.Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), İstanbul, 1994.

ÖNCEKİ ÜMMETLERİN İBADETLERİ HAKKINDA KUR'AN KISSALARINDAKİ BİLGİLER KAPSAMINDA "İSLAM BEŞ
ŞEY ÜZERİNE BİNA EDİLDİ" HADİSİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME